
УТИЦАЈ КУЛТУРЕ И СВЕТСКА ЕКОНОМСКА КРИЗА

Сажетак: *Економске кризе биле су бројне у капитализму у периоду његовог настанка и у свим етапама његовог развоја. Тржишна привреда по својој природи је ризична, тако да је ризик иманентан тржишној привреди и њено друго име. У првим реаговањима на Светску економску кризу углавном се говорило о недостацима либералног тржишта а не о недостацима државе и њеној улози у контроли тржишта. Међутим, тржиште није тако либерално како се, када је избила криза о томе расправљало и није главни узрок кризе, јер држава не само регулативом, већ и економским мерама утиче на тржишне токове. Имајући у виду да и у култури делује тржишни механизам дошло је до релативизације појма култура, до поистовећивања света културе са светом потрошње и до економског поимања вредности у култури. Култура као израз човековог стваралаштва у свом развоју није ишла у правцу да мења свет, већ да се профитира, као и у свим делатностима. Овај рад се бави проучавањем односа између економске кризе и културе, и њихове зависности. Разумевање односа између економије и културе може помоћи у доношењу одлуке која би имала утицај у овој области.*

Кључне речи: *економска криза, култура, тржиште, образовање, економски опоравак*

Економска криза је тежак, нежељени, деструктивни фактор целог друштва. Она угрожава све институције у друштву, било да су финансијске или образовне, што се ланчано преноси на све делатности, а свакако и на културу. Овај рад се поред проучавања порекла Светске економске кризе бави и питањем утицаја културе гледано кроз призму настанка кризе.

За кризе је важно да се анализирају, да се оцени да ли су могле да се избегну, да се умањи њихово дејство и да се делује превентивно, да се што је могуће мање испољавају због

њиховог катастрофалног економског дејства.¹ Економске кризе биле су предмет многих студија и анализа од стране разних аутора и међународних организација. Сврха свих тих радова била је да се сагледају узроци криза како би се у будућности избегли.

Закони тржишта, инкорпорирани у свет културе, допринели су извесном поништавању културе, јер је и у култури завладало начело стицања што већег профита. Дакле, првенствено се тежи према материјалним добрима, богатству и новцу, тако да је у идеји новог културног модела извештан пад културе. Свођењем значења културе у тржишне оквире и маргинализацијом њене вредносне компоненте, потврђује се и криза и очигледно је да постоји контраст између културе и цивилизације. Тржишна идеологија створила је потрошачки менталитет у којем је вредност сведена на оно што се у смислу добити може остварити. При томе се заборавља да демократија почива на развоју културе, тако да *de facto* данас суштински демократија постоји само формално и декларативно, јер без суштинског утицаја културе нема ни демократије.

Утицај Светске економске кризе на културу

Економска криза је непријатељ културе јер се у условима кризе издвајају далеко мања средства за рад културних институција, попут позоришта и музеја, оркестара, тако да није непознато да се у условима кризе неке културне институције и затварају. Економска криза нарушава систем инфраструктуре у култури не само смањењем броја културних институција и опремљености у култури, већ утиче и на обим културних услуга и активности. Сведоци смо изузетно лошег утицаја светске економске кризе на културу. У условима кризе држава на првом месту умањује расходе за културу, односно буџетска средства која се издвајају за културу. Социолози и економисти управо су истакли да се јак ефекат Светске економске кризе најпре одражава на културни систем кроз слабо финансирање. Недостатак инвестиција је у свим компонентама културног стваралаштва: креацији, продукцији, дистрибуцији, промоцији, тржишту културе.

Све компоненте и функције културног живота су погођене: од инфраструктуре и функционисања културних институција и неопходне опремљености до финансирања културних институција, од приступа културним добрима и услугама до менталитета и понашања у управљању у области културе,

---

1 *World Economic and Financial Surveys, Crisis and Recovery* (April 2009), Washington: IMF, p.161-163.

укључујући и рад оних у креативној индустрији, едукативни потенцијал, културне креације, људске ресурсе културног система и структуру културних радника.²

Мада се потенцијално тржиште културе не може никада идентификовати са целом популацијом на једном простору, оно је у условима економске кризе још мање. Свака заједница има појединце без „културног капитала” (на пример, без образовања, информација, способности да прими или препозна културну поруку), која их искључује из потенцијалних корисника културних добара, а њима треба додати и сегмент популације који се из финансијских или других разлога одричу културних добара или услуга које су пре кризе користили.

Порекло и настанак економских криза

Све кризе у тржишној економији настају и почињу због недостатка новца, односно неликвидности. У новој економској историји, од настанка капитализма и тржишне привреде економске кризе постају њихов саставни део, због тога што је тржишна привреда по својој природи ризична. Тржиште није савршено и има своје недостатке, који, као и преузимање дела тржишта од стране државе, воде ка кризама, и зато би морало да буде ефикасно регулисано. Криза, било да је изазвана недостацима тржишта или државе, забрињавајуће утиче на све економске и финансијске параметре и на све субјекте тржишног и јавног сектора, односно на све грађане у земљи. Криза успорава и смањује производњу, продају и инвестиције, доводи до отпуштања запослених и пораста незапослености, смањује бруто друштвени производ (БДП), стандард и квалитет живота.

Како настају кризе? Трагање за остварењем што већег профита водило је широком деловању берзанских и тржишних шпекулација. Који је био проблем? Врло једноставан. Допуштањем да се откачи спирала задуживања покренут је процес немогућности наплате дугова.

Економске теорије које су имале одлучујући утицај на савремене привредне системе и решавање криза су кензијанска и неолиберална теорија. Кључна разлика између ове две теорије јесте разлика у значају и улози фискалне и монетарне политике.³ Анализирајући узроке кризе и недостатке

---

2 Moldoveanu, M. and Ioan-Franc, V. (2011), The Impact of The Economic Crisis on Culture, *Review of 18 General Management*, Volume 14, Issue 2, p. 15-35.

3 Остале теорије развијају се у правцу кејнзијанизма или се држе правца неолиберала, а међу њима има и оних који покушавају да помире ова

тржишта, и како да се отклоне, истовремено, и кејнзијанци и неолиберали показали су како криза може и да се изазове.

Када је либерални капитализам запао у тешкоће и настала Велика економска криза 1929-33. године настала је кејнзијанска теорија или доктрина фискалне експанзије, названа по њеном творцу, економисти Џону Мајнарду Кејнзу (John Maynard Keynes), који је померио клатно привредног система ка већој улози државе у привреди, и остао упамћен по изјави: „Дуг рок не постоји. На дуги рок сви смо мртви.” Кејнз се залагао за развој јавних потреба ради остваривања економски стабилног друштва и развоја, што иде у правцу социјалдемократије. Тржишни капитализам, по налазима Кејнза није у стању да обезбеди одржив развој и потребан ниво инвестиција за пуну запосленост. Зато је неопходна интервенција државе да би се обезбедила тражња на одговарајућем нивоу заједно са приватним сектором, који то сам не може. Кејнз не негира тржиште и улогу тржишних снага у развоју привреде али оспорава аутоматизам у њиховом дејству и уводи корективне факторе у тржишни систем, а то је интервенција државе. Тиме држава постаје део тржишта или систем који мора да му се стално прилагођава и да га непрестано усмерава и контролише. По кејнзијанцима узрок Велике економске кризе 1929-33. године није недостатак тражње, већ недостатак новца или ликвидности.

Након Другог светског рада, нарочито у развијеним капиталистичким државама, интервенцијом државе долази до пораста буџета и буџетског дефицита, пораста јавних зајмова, а средстава приватног сектора за инвестирање су мања. Посебан проблем била је инфлација и повећање учешћа јавне потрошње у БДП што се правдало повећањем јавних расхода. Стални раст јавних расхода и инфлација уносили су тржишне поремећаје и умањивали ефикасност привреде.⁴ У мери у којој производи, држава, мешајући се у привредне законитости, оптерећивала је капиталистички свет све до 1980. година прошлог века када се у решавању проблема инфлације почињу примењивати мере неолибералне теорије Чикашке школе предвођене Милтоном Фридманом (Milton Friedman), које поново клатно привредног система померају ка тржишту, односно залажу се за мању улогу државе. Проблем инфлације од којег је патила светска економија после Велике економске кризе решен је применом неолибералне теорије или теорије монетариста.

два главна теоријска концепта, или су то специфичне економске теорије, аутохтоне, засноване на психолошким и другим критеријумима.

4 Фридман, М. (1973) *Теорија новца и монетарна политика*, Београд: Рад, стр. 226-229.

Капитализам је утемељен на теорији либералног капитализма а све касније теорије су његова надоградња које су понудиле решења за недостатке који се јављају у деловању државе или тржишта и решења на нове изазове које капитализам мора да решава. Кејнз није одбацио поставке либералног капитализма, као што ни Милтон Фридман није одбацио кејнзијанизам. Све ове теорије уграђене су у здање савременог капитализма. Оно око чега се споре ове теорије је улога државе у привреди, односно који је оптималан однос између државе и тржишта да би привредни систем обезбедио одржив и стабилан економски развој без криза. Овај спор није завршен и дошао је до изражаја и данас у Светској економској кризи.

Неолиберали штите законе тржишта, сматрају да је свака интервенција државе у привреди, осим регулативне, штетна. Они се истовремено залажу за јефтину и рационалну државу, за чврсто буџетско финансирање и системско усмеравање према интересима капитала. Према Фридману, монетарна политика је пресуднија од фискалне, јер до повећања привредних активности може да дође и штампањем новца којим се подстиче тражња. Монетарна политика, чији је главни циљ стабилност цена и смањење улоге државе би требало да обезбеди простор за веће деловање тржишта и смањење инфлације.

У првим реаговањима на Светску економску кризу, насталу 2008. године, углавном се говорило о недостацима либералног тржишта а не о недостацима државе у њеној улози у регулативи и контроли тржишта. Тржиште није тако либерално како се, када је избила криза, о томе расправљало и не може да буде главни узрок кризе. Држава не само регулативом, већ и економско-финансијским мерама утиче на тржишне токове. Централне банке врше монетарну контролу, располажу инструментима контроле ризика, контролишу количину новца а тиме и ликвидност. Држава је од тржишта преузела и добар део управљања каматом преко референтне каматне стопе, коју користи као фактор утицаја на понуду и тражњу новца и капитала на финансијском тржишту и као фактор подстицаја инвестиција и запослености. Према томе, држава је имала могућности да кризу спречи али то није учинила. Према мишљењу нобеловца за економију, Џозефа Штиглица (Joseph Stiglitz), професора америчког универзитета Колумбија, узрок кризе лежи у беспризорној примени неолибералне економске политике. Штиглиц указује да „свет није саздан на постулату да се тржиште регулише само по себи, како тврде присталице неолибералне економске политике. Тржиште нас није припремило на снажан раст

цена нафте и хране, који нису пример слободног тржишта, а јесу део проблема”.⁵

*Образац настанка криза и узроци
Светске економске кризе*

Неколико финансијских криза извршиле су удар на светску економију од 1990-тих година до садашње кризе. Мањег обима кризе које су претходиле Светској економској кризи, насталој 2008. године, имале су идентичан образац настанка с тим да су то биле и остале локалне или регионалне, пошто су захватале једну или мањи број држава и нису се прошириле на остали део света, што данас није случај. Светска економска криза, настала у САД, постала је светска јер се брзо пренела на остатак света јер је америчка привреда највећа у свету и уско је повезана са свим светским тржиштима. Учешће САД у светској трговини је 15,2 одсто, а у светском бруто друштвеном производу (БДП) је 22,3 одсто, тако да је дубока глобализација финансија и трговине проузроковала да се криза рашири брже него у прошлости. Упоредјујући те претходне кризе од 1990-тих година са садашњом светском економском кризом, разлика јесте у погледу обима кризе и величине земље, али образац настанка је идентичан и у основи почиње од стања привредног успона – бума а завршава се са сломом, односно падом привредних активности.⁶ Привредни просперитет обично је почињао са експанзивном монетарном политиком, ниским каматним стопама и рапидним растом кредита, што је поговарало привредном расту. Повећање кредита у банкама каналисало се у тржишну имовину, нарочито у непокретности и хартије од вредности. Међутим, услед раста тржишних цена непокретности долазило је до застоја у отплати кредита што је био први знак упозорења, те је након високог раста привредних активности почињало успоравање. Ситуација на тржишту се мењала тако што је после оптимизма у привредном буму наступила неликвидност. Каматне стопе почеле су нагло да расту, вредност непокретности да пада. Губици су утицали на смањење потрошње и инвестиција уз повећање незапослености, док су јавна потрошња и буџетски дефицит драматично расли. Привреда је у датим околностима падала у дубоку депресију. У тој етапи, влада је убризгавала капитал

---

5 Видети: Kennedy, S. and Benjamin, M. (2009) Banks to resist push for casting spotlight on finance systems, When it comes to transparency, the world's bankers won't surrender without a fight, *Bloomberg News*, 21.03.2009. Internet, <http://seattletimes.nwsourc.com/html/business/technology>,

6 Jonung, L. (2009) The financial crisis of today: a rerun of the past?, *European Economy News*, January N° 12, Magazine of the Directorate-General for Economic and Financial Affairs, Brussels: European Commission, p. 8.

у банке и предузимала друге мере да сачува финансијски сектор.⁷

Исти образац настанка кризе од 1990-тих година па надаље, поновио се у неочекиваном обиму у САД. За Велику економску кризу 1929-33. године, као и за Светску економску кризу насталу 2008. године, карактеристично је да су јој претходиле рецесија и берзанске шпекулације. Интензитет обе кризе био је снажан а на јачину кризног удара утицало је што је криза избила у САД која је највећа економска сила света, са којом су више или мање повезане све земље света. Експанзија позајмљивања створена је у сектору стамбене изградње. Добит је била претерана услед раста кредита и огромне задужености, што је коначно и довело до инсолвентности и панике када су цене непокретности престале да расту и модел, заснован на рефинансирању, сломљен 2007. године. Привредни процват преокренуо се са контракцијом кредита у крах и рапидно се проширио на остатак света 2008. године.

Тешкоће у отплати огромног броја кредита проузроковале су неликвидност финансијског сектора у САД у лето 2007. године, што је изазвало недостатак готовог новца и колапс инвестиција на финансијском тржишту. Финансијска криза у САД достигла је светске размере. Финансијски систем био је рањив услед високе задужености, а нарочито услед великих проблема у вези са хипотекарним кредитима са ниским каматним стопама што је подстицало задуживање те се често наводи као главни узрок кризе. Тржишна економија нужно подразумева цикличност, а на регулаторним и надзорним органима је да је прате и контролишу.

Према томе, држава је имала могућности да кризу спречи али то није учинила. Америчка управа федералних резерви (ФЕД) располаже изванредном информатичком технологијом тако да је благовремено имала на располагању све информације, укључујући и будуће процене, о томе шта се дешава на берзама. Очигледно је да се ради о недостацима у домену монетарне контроле државе а не тржишта. Зато је за насталу кризу 2008. године одговоран ФЕД, с тим што остаје отворено питање да ли је криза настала зато што је емитована недовољна количина новца у доларима или је недовољна количина новца настала зато што је новац негде

---

7 Описани сценарио био је образац неколико криза од 1991. године: у Шведској, Норвешкој и Финској (1991), Мексику и Бразилу (1994), Јапану, Тајланду, Индонезији и Јужној Кореји (1997), Русији (1998), Турској (2000), Аргентини (2001), и финансијске кризе, настале у САД 2007. године која је добила светске размере 2008. године.

нестао, што би могло да се повеже са великим буџетским дефицитом у САД и издацима за рат у Ираку.

Глобално финансијско тржиште толико је испреплетано и интегрисано да се криза путем трговинских и финансијских канала брзо пренела на друге континенте, првенствено на Европу.⁸ На јачину кризног удара сигурно је утицало и то што је криза избила у држави која је највећа економска сила света са којом су више или мање повезане све земље света. Многе финансијске институције у свету, укључујући и велике европске банке, ради стицања добрих зарада, улагале су новац у америчко хипотекарно тржиште. Највеће европске банке биле су принуђене да отпишу новчане износе у милијардама због немогућности наплате одобрених хипотекарних кредита.

Криза је почела у финансијском сектору, али се кредитни шок брзо пренео и у сектор реалне економије и у све сегменте друштва.⁹ Успоравање глобалног економског раста настављено је и траје и данас.

Државна интервенција у решавању Светске економске кризе

Јака и снажна интервенција државе повратила је ликвидност финансијских тржишта и *de facto* успешно ограничила панику, али је било потребно да финансијске институције функционишу са мањим задужењем и да исправе њихове билансне недостатке због непокривености извора средстава. То је захтевало докапитализацију финансијских институција од стране државе, тј. директно укључивање државног капитала или давање зајма најугроженијим институцијама или откуп проблематичне имовине. У неким земљама докапитализација финансијских институција подразумевала је национализацију банака (Велика Британија, Немачка, Аустрија, Италија, Холандија, Исланд, Швајцарска, и др.).¹⁰ Обезбеђење ликвидности краткорочно је ублажило кризу али није утицало на економски опоравак те се криза

---

8 Wehinger, G. (2008) Lessons from the Financial Market Turmoil: Challenges ahead for the Financial Industry and Policy Makers, *Financial Market Trends*, Paris: OECD, p. 4.

9 Schmidt-Hebbel, K. (2009) OECD Global Economic Outlook for 2009, *World Trade Magazine*, February 2, p. 7-10.

10 На пример, у Великој Британији делимична национализација извршена је у осам највећих банака (Abbey, Barclays, HBOS, HSBC, Lloyds TSB, Nationwide Building Society, Royal Bank of Scotland, Standard Chartered), у: Rescue plan for UK banks unveiled (2008), *BBC News*, 8 October 2008, Internet, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/7658277.stm>; „Rescue package approved” (10/20/2008).

продужила, и од финансијске прерасла у економску, односно у друштвену захватајући све сегменте друштва.

Покушаји да се криза реши сама од себе и да се препусти тржишном механизму, били би катастрофални. Како монетарне мере нису биле довољне да зауставе кризу, другог избора и није било, тако да је државна интервенција у решавању кризе имала доминантну улогу. Једино је држава имала капацитете да интервенише са обимом средстава неопходним у савлађивању кризе, јер приватни сектор није био у стању да у кратком року делује са задовољавајућим ефектом.

У плановима опоравка већине земаља доминирале су фискалне мере које стимулишу тражњу, запосленост и економски раст, попут инвестиција у инфраструктуру, и давања зајмова за развој малих и средњих предузећа, одобравања инвестиционих олакшица, давања потрошачких кредита грађанима и кредита предузећима, повећања социјалних накнада за одређене категорије становника, финансијске помоћи за незапослене и сиромашна домаћинства. Осим тога, ту су и издвајања средстава за истраживања, технолошке пројекте и образовање, који у суштини одређују правце будућег развоја.

Култура и тржиште

Задатак савремене културне политике увек је био да, пре свега, обезбеди финансијску подршку институцијама као што су музеји, галерије, позоришта, и др., да брине о уметности и о културној баштини с тим што је основни предуслов за успешно вођење културне политике постало подједнако важно познавање и економије и културних вредности.¹¹ Нарочито је у прошлом веку дошло до пораста интересовања за креативне индустрије због њиховог утицаја на економску динамичност, што је утицало и на улогу културне политике.

Култура је такође постала део тржишног механизма деловања тако да је дошло до релативизације и растељивости појма култура, до извесног поистовећивања света културе са светом потрошње. *Grosso modo*, тржишни механизам деловања, инкорпориран у културу довео је до економског поимања вредности у култури. У култури се данас увек помињу новац, буџети, фондови, средства, зараде, исплативост пројеката, инвестиције, финансијска самоодрживост и сл. Тржишна идеологија створила је потрошачки менталитет, а вредност је сведена на оно што се може у смислу добити

---

¹¹ Видети: Trozbi, D. (2012) *Ekonomika kulturne politike*, Beograd: Clio.

остварити. Култура као израз човековог стваралаштва у свом развоју није ишла у правцу да мења свет, већ да профитира, као, уосталом, и све друге делатности.

Схватања о култури и њеној улози у друштву су различита, полазећи од изједначавања културе са развојем цивилизације, до схватања појма културе у признавању и препознавању културног диверзитета, да не постоји једна већ мноштво култура, које се изражавају у језицима, традицијама и обичајима различитих заједница. Но, без обзира на разлике у схватању појма културе и њеној улози, данас се још увек западни културни модел представља не само као један од постојећих културних модела, већ као доминантан.

Закони тржишта у култури допринели су извесном поништавању културе. Похлепа за стицањем што већег профита означава жеђ за све већим поседовањем, уз безобзирност према другима, па чак и на њихову штету. Дакле, првенствено се тежи према материјалним добрима, богатству и новцу, тако да је у идеји новог културног модела видљив пад културе.¹² С друге стране, несумњиво је да је култура једна од најбитнијих карактеристика људског деловања и друштва уопште. Основни смисао културе састоји се у томе да олакша одржање, продужење и напредак људског друштва. Међутим, у ери масовне потрошње, масовне комуникације и културе, обележеној опадањем или нестанком великих идеја и идеологија, десио се губитак вредносне и општечовечанске димензије културе.¹³

Јозеф Рацингер (Joseph Ratzinger - Benedikt XVI) у књизи *Кршћанство и криза култура* истиче сукоб цивилизација и култура, и да се у Европи и уопште на Западу развила култура која је радикална контрадикција не само хришћанству, него уопште религијским традицијама човечанства.¹⁴

Свођењем значења културе у тржишне оквире и маргинализацијом њене вредносне компоненте, потврђује се и криза и очигледно је да постоји контраст између развоја културе и цивилизације.¹⁵ У часу пораста разних екстремизама, вар-

---

12 Николић, Ч. В. (2011) Културни идентитет и политичка стратегија: Књижевност у доба кризе, у зборнику: *Друштвене кризе и (српска) књижевност и култура*, уред. Бошковић, Д. и Анђелковић, М., Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, стр. 49-64.

13 Миливојевић, Т. (2012) Култура и срећа, *Култура*, бр. 137, Београд: Завод за проучавање културног развитка, стр. 5-10, 28-31.

14 Видети: Ratzinger, J. (2008) *Kršćanstvo i kriza kultura*, Biblioteka FIDES 38, Split: Verbum.

15 Richard, V. (2002) The Tension in the Beautiful: On Culture and Civilization in: *Rousseau and German Philosoph, Being after Rousseau: Philosophy and*

варстава, ратова, дивљања крупног капитала, јаза између пауперизоване већине и неодговорне мањине ултрабогаташа, уништавања екосистема, заборавља се да демократија почива на развоју културе, да без културе нема ни демократије, тако да *de facto* данас, суштински, демократија постоји само формално и декларативно. Зато није ни чудо што су економска, социјална и културна права систематски занемаривана, пре свега јер се сматрало да она стварно не могу ништа значајно понудити свету, испуњеном великим сиромаштвом и неједнакошћу. Имајући у виду посебно право на храну, дом и здравствену заштиту, подаци делују доиста застрашујуће. Данас је у свету готово милијарду људи на ивици глади, а сваке године десет милиона људи умире због глади. У земљама у развоју, неисхрањеност и болести због глади сваке су године узрок смрти шест милиона деце. У тим земљама око милијарду људи нема приступ до сигурне и здраве воде. Процењује се да би трошкови који би осигурали чисту питку воду свима на свету износили око 10 милијарди долара, а елиминација глади око 19 милијарди. Наспрам тих чињеница су подаци да 500 најбогатијих људи на свету имају већи приход заједно него ли 500 милиона људи. Само у САД на луксузна крстарења потроши се годишње 14 милијарди долара, а на *take-up* око 18 милијарди.¹⁶ Многе статистике више него пластично описују распоне у животу у којем једни једва преживљавају, док други уживају беспримерни луксуз. Зато економске кризе дискредитују западну културу и морални су пораз западне цивилизације.¹⁷

Да ли је криза доказ пресудног критичног периода у животу западне цивилизације, крај ере либералног капитализма? Питање је како ће култура са свим њеним вредносним утицајима преживети у овом прелазном периоду и да ли култура има било какву улогу у овим историјским трансформацијама ако се култура разуме као историјска и динамичка, дакле, развојна категорија која треба да се изучава с обзиром на временске и просторне промене. Уколико се из појма културе искључују сви они процеси и творевине који немају за циљ или не доприносе да се истиче улога свесног рада за културни развој човечанства и стварање повољнијих услова за живот, то питање се не тиче само стања у кризи, већ

Culture in Question, The University of Chicago Press, p. 11–30.

16 Видети: Bilchitz, D (2007) *Poverty and Fundamental Rights – The Justification and Enforcement of Socio-Economic rights*, Oxford University Press.

17 Арсенијевић, Ј. Н. О варварима у доба (пост)колонијализма, у зборнику: *Друштвене кризе и (српска) књижевност и култура*, уред. Бошковић, Д. и Анђелковић, М. (2011) Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, стр. 93-122.

и будућих трендова. Какве промене ће бити и шта ће бити дефинитивно измењено у култури: у њеној улози и манифестацији? Које су импликације у приоритетима културне политике, и у индивидуалним деловањима у културном животу? Шта оснажити а шта заборавити, шта изменити у културним активностима? За шта и против којих вредности се расправљамо? Који аргументи губе значај и чиме ће бити замењени?¹⁸

О улози културе – проблем јесте у култури

Економске кризе су саставни део капиталистичког поретка јер произилазе из саме логике система, односно из неравнотеже између понуде и потражње. Управо у овом контексту, Жан Пјер Деру (Jean-Pierre Deru) истиче да културни радници не могу бити посматрачи јер и они имају одговорност у настанку кризе.¹⁹ Као што су друштвени покрети широм света прокламовали идеале солидарности, једнакости и директне демократије, Деру позива на удруживање, колаборацију у култури и интерактивну партиципацију. Деру је заговорник културне демократије, под којом не подразумева само приступачнију културу нити њену промоцију међу широком публиком, већ начело интерактивне партиципације. Људи нису и не треба да буду пасивни конзументи културе. За кооперацију и интерактивну партиципацију потребне су нам вештине новог, перспективног и комплексног менаџмента у култури, али, пре свега, свест о другом и другачијем и „ментална флексибилност”.

Последњих година је на подручју Европе препознат велики допринос културе у укупном економском развоју. Културни производи и услуге имају свој удео у БДП, а креативни сектор ствара радна места. Деру скреће пажњу на опасности од инструментализације културе, јер, како наводи, култура не служи само економском развоју, већ доприноси целокупном друштву. Кључни проблеми у домену културе везани су за актуелне културне политике. Менталитет културних радника подразумева стално негодовање и мољење

---

18 Inkei, P. (2010) The effects of the economic crisis on culture, The Budapest Observatory, Culture Watch Europe conference on 6-7 September 2010: *Culture and the Policies of Change*, Brussels: EESC Headquarters, Council of Europe.

19 Асоцијација Марсел Хиктер из Брисела (The Association Marcel Hicter) је у организацији канцеларије *Тачка културног контакта* у Београду одржала 25. октобра 2012. године предавање на тему: Улога културе у доба кризе, видети: Милојевић, М. (2012) *О улози културе и могућностима превазилажења кризе*, Центар за истраживање креативне економије, 29. октобар 2012. Интернет: <http://www.madmarx.rs/2012-10-29/O-ulozi-kulture-i-mogucnostima-prevazilazenja-krize>.

за буџет, уместо да се запослени у култури окрену изналажењу креативних решења. Зато је економска криза прилика за постулирање нове логике у области културе, а предуслов за то јесте афирмисање сарадње у култури. Деру верује у логику повезивања, умрежавања, било на нивоу формирања регионалних, националних, локалних платформи, или кроз организовање семинара, тренинга и слично.

Културе су једнако предодређене за промену као и за отпор према њој. Културолошка промена може бити узрокована околином, иновацијама и другим унутрашњим утицајима, те додиривањем са другим културама. Нека открића која су утицала на западну културу у 20. веку укључивала су пилулу за контролу рађања, телевизију и интернет.

Историја показује да се с временом увек појављује демократија и наше читаво поимање друштва заправо представља кретање напред према демократији која је крајњи друштвени циљ. Проблем није технолошке природе, то нису велике количине угљен-диоксида, глобално загревање, отпад, то су све симптоми проблема. Проблем је у нашем начину размишљања. У суштини, проблем јесте у култури.

Стратегија излаза из кризе и будући изазови

Мере за обнављање економског раста су есенцијалне, пошто јесу одговор на питање шта је заправо будући циљ развоја, да ли су то циљеви економског благостања људи, запосленост, заштита животне средине и побољшање образовне структуре становништва у сусрету са новим технолошким изазовима. Зато у привредно развијеним земљама, попут САД, Велике Британије и Немачке, планови опоравка од кризе су *in corpore* структурне реформе које воде ка привредном расту. Инвестирање у истраживања, предузетништво и образовање, инфраструктурне пројекте и енергетику имају вишеструки позитиван ефекат на одржање и јачање конкурентности.

Конкурентску предност у будућем економском развоју одређиваће првенствено знање и технолошки напредак. Неприлагођене земље у условима глобализације ће бити оне које развојно и технолошки заостају или које немају стратегију развоја и социјалну кохезију, поготово оне које недовољно улажу у образовање и културу.

Према томе, излазак из кризе није само решавање питања неликвидности, него је и стварање услова за одржив будући развој. Зато мере које државе предузимају како би утицале на ублажавање ефеката Светске економске кризе имају

историјски карактер, из разлога што стратегија решавања кризе означава пут будућег светског друштвеног система.²⁰

Разумевање узрока кризе био је предуслов за предузимање ефективних мера кроз планове опоравка у многим земљама. Свет се данас суочава са краткорочним и дугорочним изазовима, а врста стратегије излаза из кризе опредељује даље правце развоја. Брзина и обим државне интервенције под утицајем је политичког фактора, а свака земља је кроз планове опоравка идентификовала сегменте које штити.

Какве успехе или неуспехе ће имати поједине државе у наредним деценијама зависи од садржине планова опоравка од кризе. Зато мере које државе предузимају у савладавању и опоравку од кризе имају историјски карактер, јер стратегија решавања ове кризе означава пут савременог светског друштвеног система, будућу конкуренцију на светском тржишту, прерасподелу економске, а тиме и политичке моћи.

Нова економска карта света показује диференциране потенцијале раста. С једне стране, људи су међусобно све ближи у простору и времену, а, с друге стране, све више удаљени са даљим растом неједнакости.

ЛИТЕРАТУРА:

Арсенијевић, Н. Ј. О варварима у доба (пост)колонијализма, у зборнику: *Друштвене кризе и (српска) књижевност и култура*, уред. Бошковић, Д. и Анђелковић, М. (2011) Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, стр. 93-122.

Kennedy, S. and Benjamin M. (2009) *Banks to resist push for casting spotlight on finance systems, When it comes to transparency, the world's bankers won't surrender without a fight*, Bloomberg News, 21.03.2009. Internet, <http://seattletimes.nwsourc.com/html/business-technology>,

Bilchitz, D. (2007) *Poverty and Fundamental Rights – The Justification and Enforcement of Socio-Economic rights*, Oxford University Press.

Economic storms, Weathering the credit crunch (2009) *European Economy News*, January № 12. Magazine of the Directorate-General for Economic and Financial Affairs, Brussels: European Commission.

Фридман, М. (1973) *Теорија новца и монетарна политика*, Београд: Рад.

---

20 Хрустић, Х. (2009) Светска финансијска криза и државна интервенција у одабраним земљама, Београд: Институт за међународну политику и привреду, стр. 141-152.

Фредман, М. (1997) *Капитализам и слобода*, Београд: Global book.

Hartmann, T. (2011) *Prag- kriza zapadne kulture*, Čakovec: Dvostruka duga d.o.o.

Хрустић, Х. (2009) *Светска финансијска криза и државна интервенција у одабраним земљама*, Београд: Институт за међународну политику и привреду.

Inkei, P. (2010) The effects of the economic crisis on culture, The Budapest Observatory, Culture Watch Europe conference on 6-7 September 2010: *Culture and the Policies of Change*, Brussels: EESC Headquarters, Council of Europe.

Jonung, L. (2009) The financial crisis of today: a rerun of the past?, *European Economy News*, January N° 12, Magazine of the Directorate-General for Economic and Financial Affairs, Brussels: European Commission.

Милојевић, М. (2012) *О улози културе и могућностима превазилажења кризе*, Београд: Центар за истраживање креативне економије, 29. октобра 2012. Асоцијација Марсел Хиктер за културну демократију је у организацији канцеларије Тачка културног контакта у Београду, одржала 25. октобра 2012. године предавања на тему: Улога културе у доба кризе. Интернет: <http://www.madmarx.rs/2012-10-29/O-ulozi-kulture-i-mogucnostima-prevazilazenja-krize>

Миливојевић, Т. (2012) Култура и срећа, *Култура*, бр. 137, Београд: Завод за проучавање културног развика, стр. 5-10, 28-31.

Moldoveanu, M. and Ioan-Franc, V. (2011) The Impact of The Economic Crisis on Culture, *Review of 18 General Management*, Volume 14, Issue 2, p. 15-35.

Николић, В. Ч. Културни идентитет и политичка стратегија: Књижевност у доба кризе, у зборнику: *Друштвене кризе и (српска) књижевност и култура*, уред. Бошковић, Д. и Анђелковић, М. (2011), Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, стр. 49-64.

Ratzinger, J. (2008) *Kršćanstvo i kriza kultura*, Biblioteka FIDES 38., Split: Verbum.

Rescue packages: what governments have offered, Following are the latest measures taken by governments to limit damage from the global financial crisis. Following are the latest measures taken by governments to limit damage from the global financial crisis, *Telegraph*, 22.02.2009. Internet:

<http://www.telegraph.co.uk/finance/3229434/Rescue-packages-what-governments-have-offered-financial-crisis.html>

Rescue plan for UK banks unveiled, BBC News, 8 October 2008, Internet, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/7658277.stm>; "Rescue package approved" (10/20/2008).

Schmidt-Hebbel, K. (2009) OECD Global Economic Outlook for 2009, *World Trade Magazine*, February 2, 2009, Internet: http://www.worldtrademag.com/CDA/Articles/Column/BNP_GUID_9-5-

Trozbi, D. (2012) *Ekonomika kulturne politike*, Beograd: *Clio*.

Velkley, R. (2002) The Tension in the Beautiful: On Culture and Civilization in Rousseau and German Philosophy. *Being after Rousseau: Philosophy and Culture in Question*, The University of Chicago Press.

Wehinger, G. (2008) Lessons from the Financial Market Turmoil: Challenges ahead for the Financial Industry and Policy Makers, *Financial Market Trends*, Paris: OECD, p. 4.

World Economic and Financial Surveys, Crisis and Recovery (2009), Summary version, Washington: IMF.

Hasiba Hrustić

The Center for Law and Financial Research, Belgrade

IMPACTS OF CULTURE AND WORLD ECONOMIC CRISIS

Abstract

There have been numerous economic crises in capitalism, both in the period of its rise and in all stages its development. Market economy is a risk *per se*, so that the risk is immanent to market economy and is in fact its middle name. The first responses to the global economic crisis mainly dealt with the failings of the liberal market, not with the state flaws and its role in market control. However, the market was not so liberal as it was debated during the birth of the crisis and certainly not the main cause of the crisis, since the state influence on the market reflects not only in regulations, but also in economic measures. Since market mechanisms also operate in culture, the concept of culture was relativized, the world of culture was identified with the consumer world, and the economic values gained importance in culture. As an expression of human creativity, culture has not taken a course in its development to change the world, but rather to profit – just as any other field of human activity. This paper studies the relationship between economic crisis and culture and their interdependence. Understanding of the relationship between economy and culture may assist in the fashioning of decisions that may be of influence in these areas.

Key words: *economic crisis, culture, market, education, economic growth*